

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VI

БРОЈ 6

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR VI
VOLUME 6

Accepted on December 26th 2017, at the 10th meeting of the SASA Department of
Language and Literature, following the reviews of academician
Nada Milošević-Dorđević and academician *Predrag Piper*

Editor-in-chief
academician
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2018

ISSN 2335-0121

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VI

БРОЈ 6

Примљено на X скупу Одељења језика и књижевности
од 26. децембра 2017. године, на основу рецензија академика
Наге Милошевић-Ђорђевић и академика *Предрага Пићера*

Уредник
академик
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2018

© Српска академија наука и уметности, 2018

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је академик Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године. У трећем броју објављени су текстови са Трибине из 2014. године. У четвртном броју су текстови са Трибине из 2015. године. У петом броју су текстови са Трибине из 2016. године. У шестом броју су текстови са Трибине из 2017. године.

Прилози се објављују без измена. Дати су наслови где их није било на саопштењима.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
17. I 2017 – 5. XII 2017.

Уредник
академик Миро Вуксановић

Стручне сараднице
Стасја Церовић • Биљана Јоцић

САДРЖАЈ

<i>Византијско наслеђе и српска уметности. Књ. 1–3 / главни уредници Љубомир Максимовић, Јелена Триван</i>	<i>11</i>
<i>Едиција Корени : српске земље, насеља, порекло сјановништва и обичаји [фотиописко издање радова Јована Цвијића и његових следбеника] / уредник и приређивач Борисав Челиковић</i>	<i>25</i>
<i>Прусии и виолина у Забели : о Михаилу Ђурићу њоводом њеиодиишнице њеиовој уиокојења : (2011–2016) / Данило Н. Басиа</i>	<i>43</i>
<i>Чувар достојанства филозофије : сјоменица о тодишници смрти академика Михаила Ђурића : (1925–2011) / приредио Данило Н. Басиа</i>	<i>43</i>
<i>Наука : сјање, сјаиетија, ѡерсјективе : зборник радова са научној скуиа одржаној 5. и 6. јуна 2015. / уредник Александар Косић</i>	<i>57</i>
<i>Свеиосии у развоју друштва : ѡрошосии, садашњосии и будућносии / уредници Зоран В. Појовић, Бранислав Јеленковић</i>	<i>63</i>
<i>Минерални ресурси никла у Србији и уишцај на живошину средину / уредник Видојко Јовић</i>	<i>81</i>
<i>Фауна реишних водоземаца Србије / Георј Цукић, Тања Д. Вуков, Милош Л. Калезић ; уредник Радмила Пешановић</i>	<i>81</i>

<i>Зайамћења / Василије Ђ. Кресћинћ</i>	95
<i>Манастир Свуденица : 700 година Краљеве цркве / уредник Љубомир Максимовић, Владимир Вукашиновић</i>	107
<i>Свети Никита код Скопља : задужбина краља Милутина / Миодраг Марковић</i>	107
<i>Србија и Русија : 1814–1914–2014 : међународни научни скупи 13–14. октобар 2014. године / уредник Михаило Војводић</i>	125
<i>Косовско-метохијски зборник. 6 / уредник Михаило Војводић</i> ..	125
<i>Гени и њеном / уредник Милена Сивановић</i>	135
<i>Основи манипулација њенима / Милена Сивановић</i>	135
<i>Depleted uranium induced Petkau effect : challenges for the future / Svetlana Zunic, Ljubisa Rakic.</i>	156
<i>Дан Библиотеке САНУ посвећен Вељку Пејровићу (1884–1967–2017)</i>	177
<i>Сликање и њерсекутивне мултикултурализма у Србији и државама региона : зборник радова са научној скупи одржаној 10–11. септембра 2015. / уредници Војислав Сивановић, Горан Башић</i>	189
<i>Сво српских академика у Колекцији Одговори Милоша Јевтића.</i>	209
<i>Тесла за сва времена / уредници Зоран В. Појовић, Дејан Појовић, Слободан Вукосавић</i>	225
<i>Од Сунчевој системи до граница васионе / уредник Зоран Кнежевић</i>	225
<i>Модернизација Србије традиционалним законима од 1837. до 1903. / [сакупио] Бранислав Крсћинћ ; уредници Часлав Оцић, Милан Лојаница</i>	247
<i>Глас САНУ ; књ. 426. Одељење друштвених наука ; књ. 32 / уредник Данило Башић</i>	247

<i>Епидемија њазносѝи и Србија / уредник Драѝан Миѝић</i>	<i>259</i>
<i>Знамениѝи Срби о Хрваѝима / Василије Ђ. Кресѝић</i>	<i>263</i>
<i>Великохрваѝске ѝреѝензије на Војводину, Босну и Херѝеѝовину = Greater Croatian pretensions to Vojvodina and Bosnia and Herzegovina / Василије Ђ. Кресѝић ; [ѝреводилицѝ Таѝѝјана Ђосовић]</i>	<i>263</i>
<i>Љубомир Симовић / ѝрпредио Боѝдан А. Поѝовић</i>	<i>279</i>
<i>Именик ауѝора, уредника и ѝоворника</i>	<i>295</i>

Дан Библиотеке САНУ посвећен Вељку Петровићу (1884–1967–2017)

Поздравна реч: академик Владимир С. Костић, председник САНУ
Говорили: академик Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ
професор емеритус др Славко Гордић

Одломак документарног филма Мирослава Антића (1967): Тројица из старог Сомбора (академик Вељко Петровић, књижевник, академик Петар Коњовић, композитор, академик Милан Коњовић, сликар)

Звучни запис Радио Београда: Вељко Петровић говори своје песме
У Београду, среда 14. јун 2017. у 12 часова

Владимир С. Костић

ПОЗДРАВНА РЕЧ

У неколико јавних наступања овај Извршни одбор био је непотребно и нетачно „нападнут“ да је са њим почела појачана активност у Српској академији наука и уметности. Ништа од тога није нетачније. Активност Српске академије наука и уметности чине њени академици, они који својом енергијом, својим идејама непрекидно, практично, узимају ову салу. Само у току прошле године, веровали ви то или не, преко двеста дана ова сала је била у намени, у промишљању, у некаквим уметничким или научним исказивањима, са којима у овом тренутку, схватите то као извесну врсту признања, Извршни одбор Српске

академије наука и уметности, сем што као и ви присуствује тим активностима, нема ништа заједничко. Ако неко треба да буде оптужен за повећану активност Српске академије наука и уметности, то су онда њени чланови и нико други.

Ми ту своју активност покушавамо да остварујемо појединачно, кроз одељења, одборе, али и кроз своје јединице. И међу тим јединицама ми данас славимо заправо рођендан Библиотеке Српске академије наука и уметности. Библиотеке, на коју смо, наравно, поносни, с разлогом или без разлога, кад кажем без разлога, мислим на нас који немамо апсолутно никакву заслугу што се тамо налази преко милион и нешто наслова, што се чувају бисери, али и више од тога, што ова данашња Библиотека има осећај да није битно само чувати него је битно и промовисати, указати, изложити светлости дана и оно што је било али и оно што се у овом тренутку догађа у Србији. И честитајући им данашњи рођендан, ја желим да све упослене, на челу са академиком Миром Вуксановићем, само замолим да ону енергију са којом су нас обасипали свих ових година, некако успеју и да сачувају. Очито је и у вашем присуству да су они потпуно независно успели да изграде сопствену публику која верно прати оне активности Академије иза којих стоји име Библиотеке.

Ако Српска академија наука и уметности не буде та која ће чувати реч исказану на овом језику који нам је дат рођењем, не знам која то друга установа може да у пуној мери одговори овом задатку. Зато је јако битно да се сећамо оних људи који су нас обогативали не само у деценијама, рекао бих, у вековима који су иза нас. И ми ћемо покушавати и у будућности ово што се данас види у активности Библиотеке, да скренемо пажњу на неке помало, немојте се љутити кад то кажем, заборављене личности које су можда у младости када смо читали више него данас, кројиле неки наш осећај лепоте овог језика, негде нам и несвесно своје компарације, своје стилске фигуре, своје стихове, уграђивале у оно што ми зовемо колективно несвесно и које је апсолутно било прихватано читањем и гледањем ових књига. И ево данас се сећамо једног човека какав је Вељко Петровић, члан Академије, почасни председник Матице српске, као што ћемо такође ове године, поред једног великог Иве Андрића, покушати да се сетимо и Стојана Новаковића и шта је све урадио и за ову средину и за овај језик и за нас саме, коначно, и за ову државу. Да скратим, оно што мене фрустрира гледајући те великане је господственост, дикција тих људи, лепота говора са којом су нам се обраћали. Страшно жалим што не могу да кажем оне стихове, парафразирам не могу да се сетим ког нашег песника, „Откуда моје очи на твоме лицу, анђеле брате“, јер моје очи нису на ликовима тих људи, тек треба да заслужимо ту врсту стиха.

Миро Вуксановић

РАВАНГРАДСКА УСПОМЕНА

Најпре казујем неколико запажања што сам их чуо од сликара Милана Коњовића:

„Нема још један град који има такав центар и Венац око њега, који је готово савршен булевар, а унутар тог Венца постоји извесна, рекао бих, музичка ритмика. Као што у музици постоји главни мотив и као што се из њега развијају споредни мотиви, тако се у сомборском Венцу из центра гранају ‘спољне’, центрифугалне улице. Али, како се гранају? Нису праве, свака има полукружни облик, свака кривуда. Ја то називам – *грљење улица*. То грљење Сомбору даје интимност, топлину, људскост... И то је заиста драгоценост!

Цела богата културна традиција Сомбора може се објаснити тим паметним, савременим и стручним решењем његовог Венца“.

Када сам овако уобличио сликареве речи, осетио сам да је он, у ствари, објаснио тајну сомборског Венца. Тамошњи Венац чини правоугаоник од четири булевара који безмало пун век носе имена Мишића и Степе, Путника и Бојовића. Пођимо заједно у малу шетњу Сомбором, да завиримо у минуло доба, да откријемо још коју тајну или потврдимо оно што смо раније знали, зађимо заједно у раванградски Венац, а са речима Вељка Петровића, „... у Златну греду, у најмирнију улицу унутрашњег града, где се жалузије и прозори затварају одмах после осам и где ти се чини да ту, иза завеса, не живи нико, већ се доле, у стајама без прозора, крећу увеле уседелице, слепи лекари и чудаци пензионери, који љубе руже и из својих дланова хране голубове; ту предње собе све миришу на стари намештај, који је вазда застрт белим платном, и на борову смолу.

Туда, где се чује и одјекне и чачкалица за зубе кад падне...“, пођимо у улицу што се по природном реду ствари, одавно, звала – Црквена. А улазимо из центра града, окренути истоку.

Лево од нас је стари Светођурђевски храм, изграђен за две године, у осамнаестом веку, чији је торањ и спољну декорацију радио пештански архитекта Антоније Хакер, а први иконостас Теодор Крачун. Капије на високој и црној гвозденој огради су затворене.

Десно од нас је кућа на спрат у којој је своје дане пробдео сомборски парох Јован Момировић, Вељков Бели Деда, „необичан чистунац, у цркви педантан, православски церемонијалац, зналац старинских неума и пјенија“ што су га парохијани звали „поп чисменика“ због његовог чистунства или „поп немир“ због његове пргавости. Он је пу-

них шездесет четири године прелазео мали трг и опслуживао храм великомученика Георгија.

Пред њим су, у том храму, пет година пре краја деветнаестог века, стајали, пише Вељко, младожења „с прогрушаном чулавом косом, збрчканих већ образа, а млада у дивној свиленој, пенастој белини, сва масивно обла, са спуштеним очима, с блаженим осмејком добродушног срећног створења“. То је тада парох Момировић, по разрешењу новосадског владике, венчао Лазу Костића и Јулијану Паланачку. Збир њихових година личио је на невесту, јер су имали округло сто година. Потом се песник настанио за једну капију даље и онамо, боравећи са три паланачке жене, бележећи, тајно и на француском језику, Ленкине доласке у сан, док му се чинило да је још жива, како је и досађао најлепшу љубавну песму српскога језика – *Santa Maria della Salute*.

Улаз у улицу узбуђује: вернике – црква, вернике поезије – Лазина кућа. Довољан разлог да се машта о ономе што се овде некад догађало.

Замишљамо како је, скривена и стидљива, са прозора, млада парохова кћер Милева Момировић погледавала сваког јутра ка цркви, посматрајући ђаке и наставнике који су улазили у малу зграду, увучену у порту. Ту је, на том месту, писац прве српске реторике (красноречија) Аврам Мразовић, одаљене 1778. године, основао Норму за школовање учитеља, и од тада се до данас у Сомбору школују учитељи, у најстаријој српској школи за њих.

Да ли је сањала парохова кћер да ће њен син, као слављени српски приповедач, готово век касније, о школи из порте записати ове речи:

„Ја се дубоко клањам пред њом, и као Сомборац и као српски књижевни радник. Ни тај наш честити, просвећени град ни ми појединачно, његови синови и кћери, не можемо се ни замислити без ње. Ко зна да ли би се народни дух у нашим срцима и главама и оволико сачувао и просвећено преобразио да није било ње међу нама?“

У тој школи је педесет година радио професор и директор Никола Ђ. Вукићевић, члан Српског ученог друштва и Српске краљевске академије, који је био покретач и уредник нашег првог педагошког листа за децу – *Пријатеља српске младежи*, коме је Исидора Секулић, његова ученица, ставила на косу слављенички венац и прочитала свој први објављени текст. Као што су у сомборском *Голубу*, „листу за српску младеж“, прве књижевне радове штампали Милош Црњански, Бора Станковић, Јован Дучић, Алекса Шантић, Бранислав Нушић, Светозар Ђоровић и други писци. У сомборској Учитељској школи било је доста почетака.

Одвадићемо, за ову прилику, да је у Препарандији четрнаест година као вероучитељ радио и Ђорђе Петровић, родом из Бачког Мартоноша, који је ученицима предавао и мађарски језик. Био је млад у

оно време када је парохова кћер са прозора заматрала светођурђевску порту. Милева Момировић и Ђорђе Петровић су се заволели. Венчали су се и почели заједнички живот, у истој улици, само неколико капија даље, према истоку, онде где су 5. фебруара 1884. добили другог сина и дали му име – Вељко. Након два месеца мајка је умрла, а отац се закалуђерио и отишао из Сомбора. Пођимо до куће у којој се Вељко родио.

Док тамо идемо, још запажамо.

Одмах до порте, са леве стране, на ћошку, где је сада предворје официрске зграде, у својој соби, давно срушеној, смислио је и написао Николај Шимић прву *Лоџику сербског језика*, „у две части произведене“, печатану „в Будине Граде“ 1808. и 1809. „Писмени Кралевског всеучилишта венгерског“.

А мало даље, само за три капије још, у кући с једанаест великих прозора у низу, с пространом баштом у високом дрвећу, живела је Вера, кћер Николе Ђ. Вукићевића, удата за др Давида Коњовића, великог краљевског бележника и народног посланика. Ту су Давид и Вера, две године пред почетак двадесетог века, добили сина и дали му име – Милан. Његове речи сам казао пред почетак ове шетње, а његових три хиљаде слика виђене су у нашим и страним галеријама, музејима и домовима. „Увек на сунчаној страни живота“, говорио је, дрчно као мало ко.

Прелазимо преко пута и ево нас на месту где се родио Вељко. Његове речи, из 1910, из приповетке *Пописнуџи*, из облачних описа, навиру саме:

„И кућа мог рођења погурила се. Прозори са старинским ћерчивом као да кратковидо и старачки жмиркају, а зидови с излепљеним поправкама смешни су ми и тужни као напудровани образи какве таште и добре рођаке која се врани.“

Родна кућа Вељкова таква је била до 2009. године. Више је нема. Срушена је и замењена. То су учинили они што Сомбор не зову Раванград по Вељковом познатом књижевном начину, већ Сомбор зову Зеленград, по дрвећу које они нису засадили. Али, улица у којој смо с оваквим казивањем не зове се као раније. Носи име Вељка Петровића.

Ако се у нама пробуди радозналост да одатле пређемо Венац, попут једног од оних Вељкових подвига из детињства, што га је лепо описао у *Сећањима и машињањима*, одмах ћемо наићи на преправљену породичну кућу из које је родом српски композитор – Петар Коњовић, рођак Вељков, рођак Миланов, син учитеља Пајице који је распоређен на рад у Чуругу. Тамо је, пре повратка на ивицу раванградског Венца, добио Петра, који је творац познате музичке повеснице. И Сомборац, дабоме, који је још као Ђак Препарандије написао своју прву оперу –

Вилин вео, а знатно касније засновао Музиколошки институт САНУ.

Прошли смо свега тридесетак кућних нумера, у истој улици, а нашли смо мноштво одсјаја богате сомборске културне старине. Има још важних детаља на том малом простору. Бирали смо оне који нису значајни само за Сомбор.

Запамћена су четири имена, четири редовна члана Српске краљевске академије и Српске академије наука и уметности, четири чаровита знака у свести свих који воле песничку реч, музику и сликарство:

Лаза Костић – *међу јавом и мег сном*,

Петар Коњовић – *вилин вео*,

Милан Коњовић – *ужарена жићина њоља*,

Вељко Петровић – *разговору никад краја!*

Славко Гордић

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ ВЕЉКА ПЕТРОВИЋА

„Ми нисмо народ који много воли своје живе и који се дуго сећа својих мртвих.“ Ова би се сетна тврдња Милана Кашанина могла тичати и нашег заборављавања, или истанчалога сећања, на његовог пријатеља и сарадника на крупним пословима националне културе – Вељка Петровића. Изузмемо ли непретргнуту негу сећања Сомбораца на њиховог дичног раванграђанина, мало ко данас освежава успомену на великог писца и разностраног културног прегаоца. Током ове године, у којој би ваљало обележити полувек од његове смрти, прочитао сам или чуо свега неколико мајушних одзива његовом делу – рецитацију његове песме „Верујте прво!“ на прослави Дана Републике Српске, један крњи цитат његовог стиха „Ово је земља проклета, ал’ моја“ у једној песничкој књизи и две-три давнашње реченице Младена Лесковца у рукопису његовог животописа из пера Радована Поповића, од којих као да она кључна казује подоста о нашој општој склоности за нехај и прећуткивање бољих од нас: „Истина је ово“, стоји у том Лесковчевом писму Божидару Ковачевићу. „Његова историја српског сликарства поставила је, магистрално, темеље оној епохи, а то му нико признао није: дошли су после њега други, вештији и брбљивији, па искористивши ову нашу општу гужву која траје, ево, већ четири деценије, прећуткивали њега иако уздигнути на њему.“

Оно што, данас и овде, можемо учинити против поменутог полузаборављавања и прећуткивања мање је, дакако, од настојања на целовитој слици личности, дела и деловања Вељка Петровића – јер би за њу

био нужен велики интердисциплинарни скуп научника с различитим посебним знањима. Али је, надамо се, могућно сачинити макар рам за такву слику, у којем би морало бити места за толике вокације и прегнућа Вељка Петровића – песника, преводиоца, приповедача, публицисте, уредника и сарадника низа гласила, есејисте, књижевног и ликовног историчара, енциклопедисте, пионира наше радиофоније, директора Народног музеја, председника Српске књижевне задруге и првог после Платона Атанацковића почасног доживотног председника Матице српске, редовног члана Српске краљевске академије наука и дописног члана ЈАЗУ. Да би овај телеграфски рапорт био колико-толико потпун и веродостојан, ваља га допунити макар поједностављеном мапом и маршрутом кретања и деловања Вељка Петровића као вишедеценијског националног и културног посланика на раздаљини од Пеште, Загреба, Митровице, Сарајева и Београда, у који емигрира 1911, до Албаније коју ће прећи као добровољац у српској војсци, те политичких и дипломатских обавеза везаних за Женеу, Југословенски одбор у Лондону, Мировну конференцију у Паризу и, после три године странствовања, новосадски Одбор Министарства просвете за Банат, Бачку и Барању, пре дефинитивног пресељења у Београд, где ће, у годинама Другог светског рата, бити неколико месеци интерниран у логору на Бањици. Уз све речено и наговештено, а умногоме рефлектовано у Петровићевим публицистичким и приповедним штивима, можда је упутно и подсећање на Петровића као шампиона усмене речи, што му је признавао и толико друкчији, али такође златоусти Станислав Винавер. Шарм козера и усмењака не би, међутим, смео заклонити истину о великом распону талента и знања овог писца. „Од изврсног историјскополитичког есеја о Дунавској конференцији па до познатог значајног синтетичког погледа под насловом *Jegan век српскохрватске лирике*, који је читава мала књига, размак је који не знам да би ико у нас могао савладати“, забележио је (1984) Бошко Петровић, размишљајући о своме презимењаку као писцу широке културе и велике духовне радозналости, поузданом познаваоцу српских, јужнословенских и европских политичких и књижевних збивања, притом и значајном актеру нашег јавног и литерарног живота у неколико немирних деценија.

Мада најзначајнији као књижевни стваралац, Вељко Петровић је понекад изјављивао како му је културна историја најприснија вокација. Не без жаљења, овом приликом ћемо ипак изоставити из нашег видног поља његову капиталну студију *Српска уметност у Војводини од доба десјоџа до уједињења* (1927), коју је сачинио с Миланом Кашанином, као и низ његових драгоцених огледа о нашем књижевном

и општем наслеђу, сагледаваном на великом временско-просторном, културном и поетичком растојању од Пећи до Сентандреје, Видовдана и народне поезије до Доситеја, Текелије, Мушицког, Сарајлије и Вука, те и оних бриљантних 160 одредница о српским ликовним уметницима и 190 о српским књижевним ствараоцима за Станојевићеву *Народну енциклопедију српско-хрватско-словеначку* (1925–1929). Са истим осећањем кривице, само ћемо поменути чувене Петровићеве ратне репортаже, писане 1912. и 1913. за новосадски *Браник* из Врања, Скопља, Софије и Букурешта, и расправу *Шумадија и Војводина* (1930), са надањујућом свесрпском поруком да у вечитом (и данас актуелном) превлачењу конопца између два дела истог народа и недељивог културног простора истина није ни на једној ни на другој страни, ни у средини, него – у висини!

Привилегујући овај пут поезију Вељка Петровића, његове есеје о најзначајнијим српским песницима и, поготово, његов импресиван и вредносно уједначен приповедачки опус, опет ћемо, дакако, бити принуђени на груба сужавања и сажимања, Тако ћемо, поводом првих двеју његових песничких збирки – *Родољубиве њесме* (1912) и *На њрају* (1914), само указати на кључне и, рекао бих, обавезујуће увиде и оцене гласовитих наших критичара и књижевних историчара. Као што је познато, младог песника је одушевљено прихватио и осоколио свемоћни Јован Скерлић, а Богдан Поповић, суверени арбитар лирике и апостол елеганције, штедро представио у својој *Анџолоџији новије српске лирике* (1911). Мање је знано како Поповић доцније (1921), у измењеним општим и књижевним приликама, више држи до једне свеске Петровићевих стихова него до свих „до данас испеваних космичких песама у слободном стиху на нашем српскохрватском језику“. Репутацију раног Петровићевог песништва оснажиће у новијем времену и висока оцена из пера Зорана Мишића (1956), по којој стихови нашег песника „не уступају много Дучићевим и Ракићевим; а у понечему их и надмашују“. Штавише, једно скорашње компетентно читање посведочује (1985) да је Петровић „у неким својим најбољим песмама постигао неслућен интензитет израза и веома рано уносио у нашу симболистичку лирику једну иновацију опорости авангардних песничких праваца“ (Д. Живковић). Додуше, првотни песников извор је био „бурнији, богатији“ од оног познијег, на „доњим токовима“ његовог опуса, како запажа Б. Михајловић Михиз. Али и ту и тад, у *Невидљивом извору* (1956) и *Крилајој ђрудви земље* (1965), национални бард, песник антејске наше везе са земљом и флоралном лепотом равнице, али и рефлексивних и космичко-визионарских узлета у тајне свемира, тог „обима без обима“, уме да нас изненади и обрадује по-

ново домашеном способношћу кондензације или, чак, још течнијом и еластичнијом реторском дикцијом, приближавајући се тако врхунцима свог песничког рада из раздобља пре Великог рата. По нашем суду, неколико песама из *Невидљивој извора* – она са управо таквим насловом, те „Дело“ и „Силовити вир“ – представљају песнички домаћај од значаја не само за Петровићев опус већ и за укупан корпус новијег српског песништва, док нека од рефлексивних прозрења у *Крилајој ђрудви земље* („Сфинкс“, „Свемир“, „Слово“ и „Мисао“) не би, ваљда, остала незапажена ни у поезији с јачим кореном певања у мишљењу од оног из којег расте наш песнички говор. Биће да је такве творачке тренутке имао на уму и Миодраг Павловић кад је уочио и похвалио Петровићеву „мислену зрелост и способност за суочавање са истином, што само зрело животно доба може да донесе“.

Од оних песника који, попут Дучића, Винавера, Христића, Лалића и поменутог Павловића, бриљантно и откривалачки пишу о поезији, Вељко Петровић је и аутор великог броја књижевноисторијских огледа с проблемским распоном од усменог песништва до романтичара и њему особито драгог Дучића и Милете Јакшића. Задивљујућу свеобухватност његових историјских и књижевних увида посведочује опсежан оглед *Један век (XIX) српскохрватске лирике* (1932–1933), престоно место његовог целокупног есејистичко-критичког дела. Мада најчешће третиран као традиционалист у певању и мишљењу, Петровић уме и да изненади луцидним сагледавањем духа и усмерења нових поетичких опредељења, на шта су недавно указали Гојко Тешаић и Иво Тартаља. Овај пут ћемо, ипак, нагласити само Петровићев слух за наслеђе, снажну „страст за прошлост“ и дар „ретроспективне видовитости“. Мада је понеко од својих виђења подвргнуо после 1945. благом идеолошком ретушу, Петровић нам је оставио низ блиставих интерпретација – нажалост, недовољно цењених данас, кад се у критичару пре тражи *метод* него *личности*. У лапидарном осврту, поменућемо само контрастне портрете Тешана Подруговића и Филипа Вишњића, очућујуће сагледане антипode Бранка и Његоша као Моцарта и Бетовена, откриће низа тренутака „чисте и лепе поезије“ у „готово непролазном честару“ Сарајлијиних „захукталих импровизација“, изузетно топао приказ судбине и дела „песника природе“ Јована Грчића Миленка, слику Змаја као сложеног а ипак једноковог песника-борца, апостола, националног трубача и „трубадура“, те педагога и лиричара за децу ретке (специјалне) обдарености и беспрекорног, апсолутног слуха, оцену Ђуре Јакшића као у свему неуједначеног ствараоца који ипак има десетак песама „у којима се дигао до највише висине великих лиричара светске поезије“ и, најпосле, с дивљењем

и болом дочарану представу о Лази Костићу као „торзу од великог човека и великог песника“, где лако уочавамо да је нагласак пре на *величини* неголи на њеној *нејојћуносћи*. Додаћемо овом задиханом попису и опису главних јунака Петровићеве есејистике само три њене опште одлике: дах и замах њеног аутора, који, рецимо, о Бранку пише у седам засебних наврата, о Змају у шест, док би се од његових епистоларних, приповедно-мемоарских и есејистичко-критичких текстова и дигресија о Лази Костићу дала сачинити узбудљива књига о великом песнику, књига колико присна толико и умна и истинољубива, те у тој есејистици испољен „таленат ревизије“ (синтагма Исидоре Секулић), с неизбежним кошкањима с „мрким ерудитама“ и подсмешљивим естетичким чистунцима, најпоследње, у нашој критици критике углавном незапажену, способност сагледавања низа специфичности и атипичности наших културних и књижевних појава на фону европске друштвене и духовне историје.

Муњевит осврт на Петровића као приповедача је готово немогућан, јер је реч о аутору око две стотине приповедака од којих су многе („Салашар“, „Буња“, „Земља“, „Грех“, „Булка“ и „Пилета“) антологијске вредности, док има и оних које су посебно волели наши значајни прозаисти – „Карловачки доживљај 1889“ (Крлежа), „Јанош и Мацко“ (Андрић), „Матере“ (Бошко Петровић) и „Мужјак“ (Милисав Савић). Као и у поезији, снажан доживљај природе и антејска веза са земљом бивају тематско-инспиративно полазиште Петровићеве прозе, у истој мери виталистичке по духу и истанчане у изразу. Морфолошки различите, у распону од новелистички „зашиљених“ до оних које замахом и опсегом показују својства приповести, његове приче имају и веома широк тематски раскрил, па се дају груписати у циклусе о Раванграду (Сомбору), Срему и Карловцима, Сарајеву и Босни, Првом и Другом светском рату, као и у оне о флори и фауни, те оне писане о деци или за децу. Критика је посебно наглашавала регионалну и друштвено-сталешку ширину и разноликост његовог приповедачког света и говора. Очекивања да, на трагу неког од поменутих тематских кругова, напише и роман нису се никад остварила – што није никакав губитак, свеједно да ли држали да је роман велика матура сваке књижевности или, напротив, делили мишљење оних (попут Валерија, Борхеса и Чеслава Милоша) да је због своје комплетне формалне недефинисаности роман проблематичан облик. Као што у жанровско-поетичком и формалном погледу није следио књижевне обрасце и моде које су се током његовог стваралачког века смењивале, тако Петровић уметност свога приповедања није подредио ни неком априорном погледу на свет. Филозофија живота (*Lebensphilosophie*), како Драган

Јеремић именује Петровићев велтаншаунг, пре је интуитивни исход неголи свесни предзнак стваралачке авантуре нашег писца. И биће да је инспиративније њено дејство од њеног порекла. Јер фасцинацију земљом и наук о „антејском“ ослону духа о тле, радост вере у нагонска изворишта живота, задивљеност неисцрпним објавама и преображајима еротског, осведочење о начелној бесконачности чудеса којима природа из својих „тајних кабинета“ обзнањује и обнавља свет растиња, звериња, птица и инсеката – чудеса која су феномен по себи колико и танана шифра људских односа – не доживљавамо у Петровићевој прози као литерарни одјек неких глобалних европских идеја, већ као њено неминовно унутарње „озрачје“ и услов без којег је, овакве, не би ни било. Могућна поређења би, можда, открила највећи степен сродства с једним, колико знам, овим поводом никад непоменутиим писцем – с „мистичним материјалистом“ Дејвидом Хербертом Лоренсом, с којим наш Петровић дели најмање три својства: виталистичко виђење стварности, које не искључује ни афинитет за њене бруталистичке манифестације, обузетост мистеријом нагонског и еротског, отпор предрасудама у тумачењу и вредновању људске среће. Наравно, наш писац – у складу с домаћом, до грла закопчаном традицијом – не иде предалеко ни у ставу ни у изразу. Пре него смелошћу, његова се интерпретација света и човека намеће пуноћом и ведрим миром.

Толико за сада – уз живу свест да смо прећутали многе битне заслуге и одлике многоликог Вељка Петровића, а посебно језичко-стилско миље и обиље његове прозе.

